

5. Природа прокидається. Краса!

Ці методи і прийоми дозволяють не лише створювати урок для дітей, щоб він сприймався ними як урок мистецтва, а й дають можливість безпосередньо залучати саму дитину до процесу творчості, розкрити її неповторність та індивідуальність. Допомагають у пошуках нових прийомів запам'ятовування [2].

Висновки. Отже, процес музичної пам'яті – це комплекс різноманітних видів пам'яті, з яких найважливішими у розвитку дитини є слухова та моторна пам'ять. За допомогою музичних занять формуються логічні способи запам'ятовування. Вони сприяють розвитку дитини і є найкращими для формування навчальних вмінь. Також важливо нормувати повторення у процесі навчання. Вони теж повинні бути активними для досягнення успіху запам'ятовування. Музикування дітей на музичних інструментах також сприяє розвитку тембрового слуху і розвиває дрібну пластику пальців, що особливо важливо для вдосконалення навичок письма.

Література

1. Готединер, А. Л. Дидактические основы музыкального восприятия / В. И. Руденко // Вопросы музыкальной педагогики. – 1975. - №2. – с. 68 – 78.
2. Григорьев, В. А. О развитии музыкальной памяти / В. А. Натансон //
3. Немов, Р. С. Психология: Учеб. для выс. пед. учеб. заведений: в 3 книгах. Кн. 1. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – С. 217 – 259.
4. Соловей Я.Г. Музичні здібності як предмет музично– педагогічного дослідження /Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України – 2012. – с.672 – 681.
5. Смирнов, А. А. Проблемы психологии памяти / А. А. Смирнов. – М.: Просвещение, 1966. – с. 324 – 358.
6. Старовойт Л.В. Педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів у процесі трудового навчання // Наукові записки [Текст] / Л.В. Старовойт. – Тернопіль: ТНПУ, 2010. – С. 261-266.
7. Brovchak L. S., Likhitska, L. M., Starovoit, L. V., Todosiyenko N. L. Pedagogical potential of the arts complex in the process of formation of aesthetic perception of junior pupils. Rezeknes Tehnologiji Akademija. Rezekne, Latvijas Republika, 2020. С. 98–108.

Н. Тодосієнко,
старший викладач
кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

СПРИЙМАННЯ МУЗИКИ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація. У даній статті розглядається проблема формування сприймання музики дітьми молодшого шкільного віку, вплив музичної підготовки та естетичного досвіду на розвиток сприймання й інтерпретацію музичного мистецтва особистістю дитини – суб'єкта музично-естетичної діяльності. Психологічні особливості сприймання музичних творів молодшими школярами досліджено як педагогічну проблему.

Ключові слова: молодший шкільний вік, музично-естетична діяльність, музичний досвід, музичне мистецтво, особистість, сприймання музики.

Постановка проблеми. Забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення, формування інтелектуального та культурного потенціалу особистості в Державній Національній програмі «Освіта» Україна XXI століття визначено одним з пріоритетних напрямків реформування основ національного виховання: «у вирішенні даної проблеми особливу роль відіграє мистецтво як невід'ємна складова культури народу, як спосіб образного освоєння оточуючого світу, як складова духовного життя людини і суспільства» [2, с. 3].

Найбільш сприятливим віковим періодом розвитку музичних здібностей є молодший шкільний вік, коли закладаються основи духовності, свідомості, естетичних та моральних якостей, загальної та художньої культури. Головною метою у розвитку початкової ланки освіти є створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу, індивідуальних здібностей особистості.

Для сучасного освітнього процесу актуальною у галузі музичної педагогіки та психології залишається проблема організації сприймання музики молодшими школярами з різним рівнем музичного досвіду. Вона полягає в тому, що діти, які мають певний естетичний досвід порівнюють знайомі музично-слухові уявлення з вже відомими знаннями, тоді як у дітей без попереднього музичного досвіду виникає бажання наповнити певні звукові явища, знайти внутрішні точки опори для сприймання музики, відшукати власні приватні уявлення про музичний твір.

Отже, важливою умовою музично-естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку є створення умов для поступового включення учнів у систему естетичних відносин, а саме: сприймання музичного мистецтва, надбання художньо-естетичних знань і музичного досвіду, власна творча музична діяльність. Особливе значення цей процес має у початковій школі, коли

в учнів розвивається інтерес до цінностей світового мистецтва, що дозволяє ефективно формувати естетичне сприймання молодших школярів.

Актуальність проблеми полягає в потребі сучасної освіти сформувати в учнів здатність до розуміння найкращих зразків музичного мистецтва, залучити їх до музики та художньо-творчої діяльності, але початкова освіта в сучасній школі, ще недостатньо ефективно забезпечує умови для розвитку естетичних інтересів дітей, почуття прекрасного, розуміння надбань світової музичної культури.

Проблема формування у молодших школярів навичок сприймання музики, впливу певної музичної підготовки, отриманого в минулому естетичного досвіду на розвиток сприймання та інтерпретацію музики особистістю дитини молодшого шкільного віку як суб'єкта музично-естетичної діяльності, психологічні особливості сприймання музичних творів молодшими школярами є предметом дослідження багатьох діячів педагогічної науки. Але проведений аналіз відповідних літературних джерел, результати ознайомлення з досвідом роботи закладів середньої освіти показують, що питання музичного розвитку молодших школярів у світлі сучасних концепцій педагогічної науки ще не знайшли належного розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню психологічних аспектів формування естетичного сприймання, почуттів, мислення, розвитку можливостей особистості та умов її художньо-творчої самореалізації сприяли дослідження загальної та вікової психології, психології мистецтва (І. Бех, Л. Дорфман, О. Запорожець, Л. Виготський, М. Гальперін, О. Леонт'єв, В. Ядов, П. Якобсон та ін.). Формування у дітей і молодого покоління естетичних ідеалів та ціннісних орієнтацій отримало інтерпретацію в працях Б. Андрієвського, Т. Голінської, Є. Квятковського, Л. Масол, С. Мельничука, В. Кудіна, О. Рудницької, Г. Шевченко. Дослідження в галузі музичного сприймання здійснювали А. Костюк, В. Медушевський, Б. Назайкінський.

Мета статті полягає у дослідженні педагогічного потенціалу формування музичного сприймання дитини молодшого шкільного віку як суб'єкта музично-естетичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Мистецтво завжди було об'єктом дослідження багатьох наук – історії, філософії, культурології, естетики, мистецтвознавства, психології, педагогіки та ін. Естетика і мистецтвознавство, з одного боку, а психологія, з іншого, подали вагомий

внесок у розвиток психології мистецтва. Аналізуючи суперечності і проблеми, що характерні для сучасної системи педагогічної освіти, Н. Лазаренко акцентує: «Сучасна наукова думка, іноді не враховує духовності, творчості, психологічних потреб людини. Тому останнім часом науковці відкривають нові можливості для отримання передового досвіду в галузі гуманітарних наук і мистецтва, що сприяє відновленню рівноваги між розвитком творчості та найсучасніших досягнень науки, технологій, математики» [6, с. 6].

Антична філософія містить погляди про те, що все, що рухається, має звучати. «Світ є космос, що звучить. Навколо багато шумів, «звучань», ми слухом відчуваємо світ, який наскрізь звучить» [13, с. 451]. Б. Зотов запропонував класифікацію цього «звучання» таким чином: звучання світу, який ми усвідомлюємо як «музику світу», як «буття само по собі», щось фізичне, незалежне від нашої свідомості, те, що може стати подразником, привернути увагу як сигнали; звучання, яке при спрямованості уваги викликає інтерес й естетичні почуття, насолоду, пробуджує фантазію; звучання «музики» світу, втручаються в нашу свідомість, з якої виникають музичні твори [13].

У своїх дослідженнях Л. Виготський і О. Леонт'єв розглядали зовнішні зв'язки людини зі світом, відношення свідомості людини до предметного світу у зв'язку з ідеальними, а не тільки матеріальними формами її існування в суспільстві. Так, Л. Дорфман наголошує, що «відкривається істинний об'єкт психології мистецтва: один його напрямок йде в полюс суб'єкта, інший – в полюс художнього предмету. А в цілому відкривається онтологічне поле психології мистецтва, в якому співіснують взаємні вклади психічного в твори мистецтва – художнє і, навпаки, художнього – твір мистецтва, в психічне» [5, с. 144].

Термін «формування», на думку Т. Голінської, у педагогічній практиці набуває іншого значення, воно поглиблює феномен розвитку, який як відомо, детерміновано обставинами життєдіяльності людини, цілеспрямованими процесами виховання і навчання [3, с. 418].

Сприймання є цілісним актом, де відбувається пізнання не окремих якостей предмета, а пізнання його в цілому в багатоманітності всіх властивостей. Воно структурне за законом єдності елементів; рухливе в часі і просторі; узагальнююче; усвідомлене, тобто, коригується свідомість і пов'язане з минулим досвідом людини [1, с. 229]. Під сприйманням слід розуміти процес безпосереднього відображення у свідомості людини предмета або явища у сукупності всієї багатоманітності його властивостей, які тісно пов'язані з іншими

психічними процесами людської особистості.

На думку В. Медушевського, «при дефіциті часу отримана інформація в процесі обробки встигає пройти тільки через найбільш уторовані нервові шляхи, через найбільш натреновані блоки розпізнавання. При достатньому же кількості часу до процесу розпізнавання підключається безліч і інших, більш складних і менш натренованих програм. Їх взаємодія і забезпечує повне адекватне і деталізоване сприймання» [9, с. 66].

Таким чином, С. Назайкінський підкреслював, що «музичний досвід формується як специфічна надбудова над загальним життєвим досвідом і немов вбирає в себе багато його елементів» [10, с. 13]. Вчений вказував на особливу роль соціокультурного елементу для формування музично-перцептивної функції. Цінність музики як субстанції і виду мистецтва зумовлена тим, що музика існує як спосіб ціннісної взаємодії людини з світом, при цьому музика виводить особистість людини на «внутрішній діалог» із самою собою.

Слід звернутися до проблем психологічних основ сприймання мистецтва, зокрема музичних творів і розглянути особливості і стадії формування музичного сприймання, які виділені дослідниками як основні, найбільш важливі умови, що впливають на якість музичної перцепції. Складові перцептивного процесу, сприймання музики – це суб'єкт (слухач), об'єкт (музична тканина в цілому) і сама ситуація сприймання, спосіб їх взаємозв'язку, формування та розвиток чуттєвого образу. Об'єктом сприймання тут виступає музика як система організованих звуків, комплексний подразник, що впливає на суб'єкта сприймання і викликає його цілісну реакцію. Суб'єктом сприймання музики виступає особистість з усією сукупністю психічних проявів.

Суб'єктні особливості – характеризують особистість, насамперед як суб'єкта певної діяльності. Виділення цих особливостей, звичайно, має відносний, але повністю визначений зміст. Отже, О. Готсдінер у своїх дослідженнях з питань формування музичного сприймання виділяє чотири стадії формування музичного сприймання і підкреслює, що з психологічної сторони немає обмежень для сприймання музики кожною людиною, але ступінь її розуміння, глибина переживання і тонкість розуміння ідейного та художнього змісту буде відрізнятися: у різних людей, в різному віці, в різних умовах. Відмінності будуть визначатися вродженими особливостями людини, реактивністю, тими чи іншими мимовільними факторами, що змінюються об'єктивними і суб'єктивними умовами, певною мірою підготовленістю

слухача, його рівнем культури [4, с. 89].

Стадія сенсомоторного навчання. Основні її функції – формуюча, пристосувальна і пізнавальна. Основу складають первинні пізнавальні процеси, які характеризують елементарний рівень сприймання. Сприймання музики на цьому етапі характеризується аморфністю, нерозчленованістю, що не дозволяє вважати таке сприймання змістовним психологічним процесом.

Стадія перцептивних дій. Вона характеризується появою голосових реакцій, емоційних вигуків, елементів мовлення. Сприймання музики на цій стадії знаходить чуттєво-предметний зміст.

Стадія утворення естетичних моделей. На даному етапі відбувається вироблення розумових операцій, наприклад, порівняння, оцінка, формування елементарних «еталонів». Можна констатувати перехід від почуттєвого до чуттєво-логічного сприймання, більш усвідомленого, логічно-аналітичного характеру сприймання музичного твору.

Евристична, або творча стадія характеризується співучастю слухача в творчому акті відтворення музичного твору. Музична антиципація тісно пов'язана з музичною обдарованістю, освіченістю і набутим музичним досвідом слухача. Сприймання стає більш усвідомленим, відбувається частковий аналіз структури твору, засобів музичної виразності.

Основні ознаки сформованих стадій завжди присутні на вищих рівнях музичного сприймання, зазнаючи деякі якісні зміни. У професійних музикантів інтеріорізовані перцептивні дії здійснюються як миттєвий психічний акт без усвідомлюваного аналізу змін реєстру; емоційні реакції більш диференційовані і виступають в новій якості – як естетичні емоції [4].

Значну роль в процесі сприймання музики відіграє апперцепція – накопичені музичні знання слухача. Аперцепція трактується як різновид і властивість сприймання, в яких виявляється залежність сприймання від попереднього індивідуального досвіду людини, її знань, інтересів, актуальних для неї знань, полягає у включенні нових об'єктів до наявної в людини системи уявлень [13]. Німецький філософ Г. Лейбніц, вперше запропонував цей термін, розумів апперцепцію як усвідомлене сприймання душею певного змісту [7], стан особливої ясності свідомості, його зосередженості на чомусь. Розрізняють два види апперцепції: стійку апперцепцію – залежність процесу сприймання від стійких характеристик суб'єкта; тимчасову апперцепцію – де виявляють себе ситуативні виникаючі психічні стани: емоції, експектації, установки.

Аперцепція – вплив музичного досвіду на сприймання – готує емоційну реакцію на очікуваний музичний твір і сприяє створенню установки на сприймання. Прояви аперцепції можуть бути як позитивними, так і негативними. У першому випадку музика виправдовує очікування і узгоджується з минулим досвідом, що породжує до неї позитивне ставлення. У другому випадку музика сприймається не відразу, оскільки відрізняється від прослуханої раніше, і поки операції зв'язання і порівняння не підкріпляться позитивними емоціями, музика не буде повноцінно сприйматися.

Сприймання мистецтва особистістю дитини індивідуальне, у кожного учня є свій улюблений вид мистецтва, тому залучення учнів до різних видів мистецтва, їх синтез розширює межі їх пізнавальних можливостей, ціннісних орієнтацій, асоціативних уявлень [14]. Так, у своїх дослідженнях до показників естетичного сприймання Г. Шевченко [14] відносить такі, як емоційність, оціночне відношення до предмета на основі знань, емоційної пам'яті і досвіду, активна позиція – співпереживання. Що стосується діагностування музично-естетичного досвіду молодших школярів, то тут можна виділити таких наукові роботи Е. Печерської, Н. Миропольської та О. Рудницької [12], які обґрунтовують важливість діагностування рівня музичної вихованості молодших школярів й подають критерії музично-естетичного розвитку дітей.

З метою стимулювання процесу сприймання музики нами досліджено методичні особливості включення дітей молодшого шкільного віку в музичну творчість, запропоновані наступні форми, методи та прийоми: естетична бесіда, твори-описи, метод гри, інсценізація та театралізація пісні, малювання музики твору, що сприяє активізації творчих здібностей, розкриттю творчих можливостей учнів початкових класів.

В результаті роботи за запропонованою нами методикою розвитку музично-слухових та колористично-зорових уявлень учні експериментальних груп продемонстрували позитивну динаміку в формуванні музичного сприймання, певний зріст творчих можливостей. Результати експерименту показали зростання рівня музичного сприймання, формування художньо-естетичної оцінки, включення дітей молодшого шкільного віку в творчу мистецьку діяльність після проведення контрольного експерименту, але без спеціального стимулювання даний процес протікає досить повільно.

В процесі дослідження обґрунтовано, що процес формування музичного сприймання у молодших школярів буде успішним за наступних педагогічних

умов: зміцнення мотиваційної основи процесу музичного сприймання із врахуванням їх психофізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей; створення естетичного середовища; реалізація системного інтегрованого підходу до організації художньо-оціночної діяльності дітей; збагачення творчого потенціалу дітей молодшого шкільного віку у процесі залучення їх до мистецької діяльності; опора на попередній естетичний досвід дітей.

В процесі дослідження формування музичного сприймання у молодших школярів були запропоновані для слухання та аналізу наступні музичні твори: українські народні пісні «А ми просо сіяли», «Огірочки», «Гречаники», «Дударик», «Я коза ярая», «Журавель», «Спи, дитино, спи», «Щебетала пташечка», «Іди, іди, дощику», «Край долини мак», «Котився снопочок», «Вийшли в поле косарі», «Край дороги мак», «Ой вербо», «Ой на горі жито», «Благослови, мати», «Соловейку, сватку, сватку», «Верховино, світку ти наш», «Мак», «Ой на горі льон», «Їхав козак за Дунай», «А вже весна», «Жучок», «В понеділок раненько», «А ми просо сіяли», «Чом, чом земле моя», «Котику сіренький», «Ходить сон коло вікон», «Два півники», «Гуси-гуси», «Ходить квочка», «Ой заграйте дударики», «Ой єсть в лісі калина», «Ой на горі тай жєнці жнуть», «Прилетіла перепілонька», «Ой гиля, гиля гусоньки на став», «Гей там на горі Січ іде» в обробці Я. Степового.

Висновки. У статті розглянуто проблему формування навичок сприймання музики дітьми молодшого шкільного віку, впливу музичної підготовки дитини, її естетичного досвіду на розвиток сприймання, інтерпретацію музичного мистецтва особистістю – суб'єктом музично-естетичної діяльності. Досліджено психологічні особливості сприймання музичних творів молодшими школярами як педагогічну проблему. Висвітлено проблеми музичного виховання особистості молодшого школяра, окреслено пошук нових творчих підходів до формування музичного сприймання у дітей молодшого шкільного віку та впровадження їх у освітній процес сучасної школи. Здійснено апробацію комплексу методів активізації музичного сприймання у дітей молодшого шкільного віку, визначено пороги чутливості до соціальної спрямованості та індивідуально-психологічних особливостей, включаючи музичні установки, переваги, потреби, слухацький досвід, рівень музичної освіти, що обумовлює рівень сприймання музичного твору, сприяє виникненню інтересу до мистецької творчості під керівництвом учителя.

Література

1. Андрієвський Б. М. Взаємодії художньо-виразної мови музики та живопису в естетичному вихованні молодших школярів // Пед. науки: зб. наук, праць ХДУ. Вип. 26. Херсон, 2002. С. 229-232.
2. Бровчак Л. С., Старовойт Л. В. Попереднє слово. Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя (VI школа методичного досвіду): Матеріали Всеукраїнської наук.-практ.конф. Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2016. 312 с.
3. Голінська Т. М. Поліхудожній розвиток молодших школярів засобами інтеграції мистецтв // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наукових праць / Редкол.: Т.І. Сушенко та інші. Вип. 26. Київ-Запоріжжя: ЗПК, 2002. С. 415–419.
4. Готсдинер А. Л. Музыкальная психология [Текст] / М.: Магистр, 1993. 327 с.
5. Дорфман, Л. Я. Эмоции в искусстве [Текст]: Теорет. подходы и эмпири. исслед. / - М.: Смысл, 1997. 424 с.
6. Лазаренко Н. І. Суперечності, проблеми і парадокси в системі педагогічної освіти / Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник. наук. праць Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2019. Вип. 53. С. 5 – 8.
7. Лейбниц Г. В. Новые опыты о человеческом разуме. М., 1936. 266 с.
8. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі / Упор. Л. М.Масол, О. В.Гайдамака, Е. В.Белкіна, О. В.Калініченко, І. В.Руденко. Харків: Ранок, 2006. 256 с.
9. Медушевский. В. В. Интонационная теория в исторической перспективе [Текст] / Советская музыка. 1985. № 7. С. 66-70.
10. Назайкинский. Е. В. Оценочная деятельность при восприятии музыки [Текст] / сб. статей: Восприятие музыки. М., 1980. 234 с.
11. Психологічний словник / за редакцією члена-кореспондента АПН СРСР В.І.Войтка. Київ, Видавниче об'єднання «Вища школа», 1982. 679 с.
12. Рудницька О. П., Миропольська Н. Е. Критерії музично-естетичного розвитку дітей // Початкова школа. 1985. № 3. С. 38-43.
13. Субота М. В. Суб'єктні особливості емоційного сприймання музики (когнітивний та експериментальний аспекти) [Текст] / Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. С. Д. Максименка. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. Том X, Вип. 9. С.435 – 451.
14. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе: учеб.-метод. пособие. Киев: Рад. школа, 1985. 114 с.

А. Філіпович,
здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,